Г.В. **Ціх**, канд. екон. наук, доц.
Н.Ю. **Мариненко**, ст. викладач

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ НА ОСНОВІ ПОЛОЖЕНЬ НЕОКОНСЕРВАТИВНИХ ТЕОРІЙ

У статті проведено аналіз поглядів представників економічного неоконсерватизму щодо вирішення проблем інфляції, бюджетного дефіциту, оподаткування, безробіття тощо та їх рекомендацій урядам держав для здійснення економічної політики.

The views of the representatives of economic neoconservatism concerning the solution of problems of inflation, budget deficit, taxation, unemployment etc. and their recommendations for the governments how to undertake the economic policy are analyzed in the article.

Ключові слова: інфляція, бюджетний дефіцит, оподаткування, безробіття
Keywords: inflation, budget deficit, taxation, unemployment

На початку 1970-х рр. високі та відносно стійкі доходи більшості населення у розвинених країнах й зростання заощаджень скоротили потребу в соціальних програмах. Створені за потужної державної підтримки інфраструктура і реструктурована промисловість далі могли функціонувати самостійно на конкурентній основі. Зникла економічна необхідність у високих податках, жорсткому регулюванні цін і зовнішньої торгівлі, обширних програмах державної підтримки інвестицій. Активне втручання держави стало перешкодою ефективному функціонуванню системи ринкового саморегулювання. Жорстко регульований державою ринок не зміг гнучко реагувати на енергетичні та інші структурні кризи 1970-х років і опинився у стані стагфляції.

На початку 70-х рр. XX ст. одночасно спостерігалися сировинна, енергетична, структурна, валютна кризи та циклічне падіння виробництва. Наслідком даних негативних проявів у економіках провідних держав світу став перегляд системи регулювання, що склалася, а, отже, і пов'язаних з цією системою економічних теорій. За таких обставин економічна думка стоїть перед необхідністю зміни парадигми, створення нової теоретико-ідеологічної концепції, розроблення нових форм та методів державної економічної політики, завданням якої є подолання несприятливих тенденцій.

Розробленню концептуальних засад і практичних рекомендацій економічного неоконсерватизму та його теорій – монетаризму, раціональних очікувань, економіки пропозиції – присвячені праці М. Боскіна, Ф. Кюдленда, А. Лаффера, Р.-Е. Лукаса, Р. Манделла, Дж. Ф. Мута, Ф. Найта, Е. Прескотта, Т. Сарджента, Н. Уоллеса, М. Фелдстайна, М. Фрідмена, Ф.-А. фон Хайєка, А. Шварц та ін.

Дослідженнями й аналізом теоретичних положень і практичних рекомендацій учених-неоконсерваторів займались вітчизняні та зарубіжні економісти В. Базилевич, В. Бодров, А. Гальчинський, В. Геєць, Л. Горкіна, А. Гриценко, Л. Дмитриченко, М.

Довбенко, П. Єщенко, С. Злупко, В. Козюк, Л. Корнійчук, А. Кредісов, В. Лагутін, П. Леоненко, С. Мочерний, М. Небава, О. Нестеренко, А. Чухно, П. Юхименко (Україна), Ю. Князєв, Ю. Ольсевич, І. Осадча, І. Рудакова, В. Усоскін, Г. Худокормов (Росія) та ін.

Метою даної статті є аналіз та узагальнення поглядів представників економічного неоконсерватизму щодо вирішення проблем інфляції, бюджетного дефіциту, оподаткування, безробіття тощо та їх рекомендацій урядам держав для здійснення економічної політики.

У останній третині XX ст. соціально-економічні й політичні зміни у світі змусили неоконсерваторів самим виступити ініціаторами змін. Вони виявили гнучкість і прагматизм, уміння пристосовуватися до нових умов, чітко зрозумівши настрій населення, що потребував розроблення і втілення заходів проти застою економіки, безробіття, безконтрольного витрачання державних коштів, негативних явищ у суспільному житті.

У 1970–1980-их рр. було відзначено посилення впливу неоконсерватизму як на розвиток світової економічної думки, так і на принципи формування економічної політики низки провідних країн світу. У цей період неоконсерватори докорінно змінили своє ставлення до науково-технічного прогресу, тісно пов'язуючи з ним зміни у різних сферах суспільства.

Неоконсерватори розуміли неможливість повної відмови від механізмів державного регулювання і повернення до системи, заснованої повністю за принципами вільного ринку та необмеженої конкуренції. Більшість з них обстоювали позиції збереження з тими чи іншими модифікаціями держави добробуту.

У цей час у центрі економічної теорії опинилися нові неоконсервативні течії, які відобразили суттєві зміни у господарському механізмі капіталізму, його соціальній структурі та громадській думці цього періоду. Основним питанням критичних дискусій були питання про доцільність і масштаби державного втручання в економіку, характер макроекономічної політики, її мету та методи впливу на економіку.

Представники неоконсерватизму спочатку в Англії й США, потім у ФРН та інших країнах запропонували зміни у той час, коли ці зміни очікувались з боку суспільства. На виборах 1979 р. М. Тетчер запропонувала зменшення ролі держави у житті людей. Під час виборів 1980 р. Р. Рейган наполягав на необхідності покласти "новий початок для Америки".

Теоретичну основу неоконсервативних рекомендацій у економічній політиці склали монетаризм і теорія економіки пропозиції ("сепплай-сайд економікс").

Специфіка монетаризму полягає у тому, що проблеми ефективності ринкової економіки, її стійкого неінфляційного розвитку на основі досягнень НТП розглядають головним чином через призму грошового обігу. Монетаристи запропонували урядам західних держав своє бачення боротьби з інфляцією – жорстке обмеження пропозиції грошей і видавання кредитів, скорочення емісії грошей (збільшувати їхню кількість доцільно лише відповідно до росту виробництва), згортання соціальних програм (зменшення державних виплат населенню).

Що стосується теорії пропозиції, то вона не має власної, чітко окресленої методологічної та ідейної платформи [1, с. 64]. Прихильники теорії пропозиції у цілому спираються на методологічні установки, розроблені прихильниками монетаризму, вносять лише деякі доповнення до створених ними концепцій безробіття, інфляції і державного регулювання економіки. Разом з тим з ряду питань (роль грошової політики в стабілізації інфляційного процесу, фінансування бюджетного дефіциту та ін.) представникам теорії пропозиції вдалося виробити підходи, неадекватні монетаристським. Їхня заслуга полягає і у продуктивному вивченні проблем економічного зростання, що фактично залишилися за межами монетаристської теорії. Монетаристи, що орієнтуються все ж таки на аналіз сукупного попиту, не дивлячись на критику кейнсіанства, почерпнули з останнього багато ідей. Автори ж теорії пропозиції дотримуються антикейнсіанської лінії поведінки щодо широкого спектру проблем сучасної економіки й економічної політики.

З приводу фактичної перевірки економічних теорій у період становлення неоконсерватизму панувало дві протилежні точки зору. Першої дотримувалися авторитетні неокласики з числа прихильників австрійської школи. Прирівнюючи економічну науку до математики, Л. фон Мізес, Ф.-А. фон Хайєк та їхні прихильники відкидали саму доцільність емпіричної перевірки будь-яких її положень. Інші економісти, зокрема П. Самуельсон, наполягали на тому, що фактичне підтвердження повинна отримати вся економічна теорія – від фундаментальних постулатів до рекомендацій з питань економічної політики. На їхню думку, неузгодженість з дійсністю хоч би одного елемента ставить під сумнів достовірність усієї теоретичної системи.

М. Фрідмен висунув проміжну методологічну концепцію. Він вважав, що емпіричній перевірці підлягають тільки кінцеві результати наукового аналізу, засновані на ньому прогнози, але ніяк не початкові постулати. Останні відносяться лише до безлічі інструментів дослідження, і неважливо, відповідають вони реальності чи ні. У сучасній економічній науці такі ідеї набули найширшого розповсюдження, їх розділяють не тільки прихильники, а й багато противників неоконсерватизму.

В основі неоконсервативних концепцій лежать принцип раціональної поведінки людини у ринковій економіці й модель вільної конкуренції. Спираючись на ці установки, неоконсерватори розробили концептуальну схему, якій відповідає більшість створених ними теорій. Спочатку розглядають механізми виникнення економічних проблем (некерованої інфляції, високого безробіття, низької динаміки зростання). Ці механізми спотворюють мотиви раціональної поведінки, деформують ринкові процеси, знижують ефективність використання чинників виробництва. Деформуючими силами виступають держава, що здійснює неправильну економічну політику, профспілки, чия діяльність іноді виходить за розумні межі, та ін. Необхідно відзначити, що аналіз таких механізмів ведуть доказово, із залученням результатів великої кількості економетричних досліджень. Після цього пояснюють, яким чином можна демонтувати вказані механізми, наприклад, як перетворити систему державного регулювання, щоб вона допомогла повніше мобілізувати ринковий потенціал економіки, підвищити

ефективність виробництва, досягти задовільного вирішення проблем інфляції, безробіття, економічного зростання [1, с. 66]. Саме ці проблеми підлягають аналізу з точки зору їхнього вирішення неоконсервативними теоріями, які застосовують в економічній політиці держав.

Щодо вирішення проблем безробіття, то, як стверджують неоконсерватори, зменшити його природну норму можна, але тільки шляхом мікроекономічного регулювання або інституційних змін. Мова йде про розумне скорочення соціальних витрат держави з метою зміщення переваг суб'єктів на користь зайнятості, розвиток системи професійного навчання і перекваліфікації, поліпшення інформації про вільні робочі місця і т. п. Саме ж встановлення природного рівня безробіття у принципі забезпечується ринковим механізмом, а короткотермінові коливання зайнятості є лише проявами його дії, моментами руху до рівноваги. Тому усунення таких коливань повинно бути вилучене зі списку цілей макроекономічної політики держави.

Стійкі ж відхилення поточних значень безробіття від його природної норми, що відповідає довготерміновій рівновазі ринку праці, можуть бути наслідком двох основних причин. По-перше, це глибокі структурні й технологічні перетворення виробництва, наслідком яких є значне і тривале безробіття. По-друге, це тиск профспілок, що веде до невиправданого зростання доходів зайнятих, зниження норми накопичення, збільшення безробіття за межі природного рівня. Вказані види незайнятості характеризують уже вимушене безробіття. Його подолання пов'язують із підвищенням мобільності трудових ресурсів, зниженням ставок оподаткування прибутку, яке розширить фінансову основу накопичення і попит на працю. Вважають, що необхідним є послідовне обмеження прав профспілок. Разом з цим допускають короткотермінове кейнсіанське регулювання ринку праці, щоправда, тільки до межі, позначеної природною нормою безробіття. Застосування кейнсіанської політики поза цими межами, стверджують неоконсерватори, стане причиною стагфляції.

Якщо держава не тимчасово, а систематично здійснює кейнсіанське регулювання зайнятості, виникає небезпечне для економіки поєднання безробіття з інфляцією. Зниження процентних ставок, розширення бюджетних витрат, застосування інших інфляційних засобів дії на економіку дають лише короткотермінове зменшення безробіття. Останнє може навіть опуститися нижче природного рівня, ставши, за термінологією неоконсерваторів, "кейнсіанським". Проте у тривалій перспективі неминуче зростання безробіття до природної норми, але вже у супроводі прискореної інфляції. Тому прихильники неоконсерватизму пропонували вирішення проблеми безробіття відмовою від кейнсіанського регулювання.

Грошова експансія, за допомогою якої були спроби знизити безробіття, призводить лише до зростання загального рівня цін, залишивши безробіття на його природному рівні. Фіскальна ж політика неефективна внаслідок ефекту витіснення. Тому монетаристи запропонували регламентовану фіскальну політику [2, с. 119]. Основою такої політики, на думку монетаристів, повинна стати підтримка темпів зростання пропозиції грошей на рівні, відповідному темпам зростання потенційного реального

національного доходу. Така політика означає стабільність загального рівня цін у тривалому періоді.

Пояснення механізму інфляції розроблене переважно теоретиками монетаризму. Виділяють два її основних типи – очікувану і непередбачувану. З погляду методології, перша виконує ту ж роль, що і рівноважне безробіття, будучи умовою довготермінової рівноваги вільних товарних ринків. Під очікуваною інфляцією розуміють такий темп зростання цін, коли він відповідає раціональним очікуванням – прогнозам динаміки цін, які використовують суб'єкти у процесі ухвалення ринкових рішень і засновані на їхньому прагненні оптимізувати свій добробут в умовах вільної конкуренції. Якщо поточна інфляція є повністю очікуваною, вона лише підтверджує прийняті раніше економічні рішення, гарантує цінову незалежність ринкової системи.

Коли держава дбає про працездатність ринкової системи, вона допомагає перетворити поточне безробіття на природне, а потім, можливо, і на рівноважне. Складніше з переходом від реальної інфляції до повністю очікуваної. Ідеї М. Фрідмена стосовно інфляції зводяться до того, що "інфляція завжди і скрізь є грошовим феноменом" [3, с. 877]. Це твердження є одним із основних монетаристських постулатів.

У грошовому секторі економіки панує держава, і тим самим збереження інфляції на очікуваному рівні стає його найважливішим завданням. Якщо "реальний" сектор (тобто сфера виробництва товарів і послуг), формуючи раціональні очікування, забезпечує необхідну умову вирішення проблеми інфляції, то грошовий сектор створює достатню умову у вигляді довготермінової стратегії у сфері грошового регулювання.

Очікуваній протиставляють непередбачувану інфляцію. Під нею мають на увазі такий темп зростання цін, який не відповідає очікуванням суб'єктів, деформує ринкові процеси у реальному секторі господарства. Обов'язком держави є перекриття усіх каналів непередбачуваної інфляції. Згідно з уявленнями монетаристів, одним із таких каналів є дії профспілок. Коли всупереч вимогам ринку вони утримують робочі місця у безперспективних галузях і, користуючись своєю чималою владою, домагаються зростання грошових доходів зайнятих, стає реальністю інфляція попиту, яка має всі ознаки непередбачуваної. Адже профспілки, підвищуючи ціни на працю, змушують бізнес відповідати подорожчанням продукції.

Іншим чинником непередбачуваної інфляції вважають кейнсіанське макроекономічне регулювання сукупного попиту, перш за все спроби держави впливати на рівень процентних ставок за допомогою короткотермінової грошової політики і застосування у антициклічних цілях державних витрат. Наслідком такої економічної політики є непередбачувана інфляція, рівень якої стає тим вищим, чим більше показники безробіття відхиляються від природної норми. Якщо поточне безробіття не відрізняється від природного рівня, реальна інфляція перетворюється на повністю очікувану. Якщо ж держава пускає у хід інструменти кейнсіанського регулювання зайнятості, інфляція починає прискорюватися, перетворюючись на непередбачувану.

Використання таргетування процентної ставки, як ефективного стабілізаційного заходу на фінансовому ринку, часто не забезпечує змін ставок, достатніх для того, щоб компенсувати коливання попиту на кредит. У реальній політиці, наприклад, у США в період "рейганоміки" уряд не контролював ставки процента і дав змогу через ринковий механізм шукати рівновагу самостійно [4, с. 333] .

До решти чинників непередбачуваної інфляції монетаристи відносять бюджетний дефіцит, який покривають позиками у центральному банку. Інфляційний тиск вони пов'язують з тим, що таким чином нарощують пропозицію грошей, не пов'язану з процесами, що протікають у реальному секторі економіки. Подібні коливання, вважають вони, можуть породжувати тільки непередбачувану інфляцію. Її підсилюють і зовнішні імпульси, спричинені державним втручанням на валютних ринках, стихійним переміщенням короткотермінових капіталів унаслідок міждержавних відмінностей у процентних ставках, світової торгівлі й т. п.

М. Фрідмен виступив проти державного контролю за цінами, попереджаючи про загрозу прихованої інфляції. "Така придушена інфляція значно болючіша й для економічної діяльності; і чим ефективніше придушення, тим більший економічний збиток. Украй бажано запобігти інфляції, але якщо з якихось причин це неможливо, то значно краще мати відкриту інфляцію, ніж придушену" [3, с. 872].

Ще одним досягненням монетаризму є монетарна теорія циклу, яка стала основою економічної політики багатьох держав. Фундаментальне дослідження М. Фрідмена і А. Шварц [5], у якому вони детально описали роль грошей в економічних циклах, спонукало до активізації досліджень у цьому напрямі.

На відміну від монетаристів, автори теорії пропозиції вважають основними причинами непередбачуваної інфляції високі податкові ставки і дії держави, що викликають несподівані коливання витрат виробництва (різні фінансові санкції, зміни правил регулювання і т. д.). У непередбачуваному підвищенні цін вони вбачають спосіб, яким підприємці прагнуть компенсувати ці негативні ефекти.

Як бачимо, неоконсерватори зводять проблему інфляції виключно до проблеми непередбачуваної інфляції, яка викликає несподівані порушення рівноваги грошового ринку і ринкових цін.

Ключове місце у неоконсервативній концепції інфляції займають раціональні очікування. Представники цієї школи додають раціональності очікувань дещо іншого сенсу, ніж монетаристи. У переконаннях М. Фрідмена домінує традиційний для неокласичного напряму суб'єктивно-психологічний підхід. Інфляційні очікування визнають раціональними тоді, коли, на думку учасників економічної системи, забезпечують ними оптимізацію добробуту. Згідно із Т. Сарджентом та Н. Уоллесом, таке розуміння раціональності не дозволяє математично строго визначити умови збігу реальної інфляції з очікуваною. Відповідно до їхньої концепції інфляційні очікування раціональні лише тоді, коли рівні математично обґрунтованим очікуванням майбутньої динаміки цін. Тому не суб'єктивні оцінки, а розроблені економістами на основі вивчення

ринкової інформації ймовірнісні прогнози дають можливість визначити рівень очікуваної інфляції.

Саме такі очікування повинні враховуватися при розробленні довготермінової грошової стратегії. Беручи за основу цей принцип, теоретики школи раціональних очікувань отримали умови, за яких математично можливе досягнення збігу фактичної й очікуваної інфляції і здійснення грошового регулювання, "нейтрального" відносно реального сектора економіки. Т. Сарджент довів теорему нейтральності грошової політики [6].

Кейнсіанці, формулюючи умови рівноваги грошового ринку, поділили попит на гроші на дві основні частини. Перша частина – попит на гроші, зумовлений торговими операціями і необхідністю грошового резерву, який залежить від сукупного доходу і цін. Другою частиною є спекулятивний попит на гроші, що змінюється під упливом процентних ставок. Монетаристи внесли до цієї версії істотні корективи. На їхню думку, кейнсіанська функція попиту на гроші характеризує тільки короткотермінові коливання грошового ринку. Якщо брати до уваги тривалу перспективу, то попит на гроші визначають інакше.

У цьому пункті монетаристи покладаються на ефект, сформульований американським економістом І. Фішером. Його суть полягає у наступному. Якщо держава вдається до грошової експансії, то у результаті зростання пропозиції грошей відбувається зниження процентних ставок. Проте паралельно посилюється інфляційний процес. Він впливає на очікування суб'єктів економічної системи, які, плануючи ринкові рішення, грунтуються на останньому інфляційному досвіді і розраховують на чергове збільшення грошової маси і темпу зростання цін. Попит зростає і в результаті встановлюється норма відсотка, що врівноважує грошовий ринок. Тепер для того, щоб досягти своєї мети (знизити ставки відсотка), державі треба викликати грошовий шок, різко і несподівано змінивши пропозицію грошей. Поки не перебудуються інфляційні очікування, процентні ставки знижуватимуться. Але коли в очікуваннях буде врахована остання грошова ін'єкція і майбутній стрибок інфляції, попит на гроші зросте, процентні ставки підвищаться до рівня рівноваги і т. д. Отже, у довготерміновому періоді грошова політика не впливає на процентні ставки:

$Ms – Md = Pa+Y$,

де Ms – середньорічний (довготерміновий) темп зростання пропозиції грошей; Md – темп зростання попиту на гроші; Pa – рівень очікуваної інфляції; Y – показник, що відображає зміни національного доходу.

Дане рівняння називають основним грошовим законом монетаризму або правилом ікс-процента. Відповідно до нього обов'язком держави стає підтримка постійного у часі ікс-темпу зростання пропозиції грошей (Ms), що дорівнює сумі темпів зростання реального доходу й очікуваної інфляції. Беручи за основу правило ікс-процента, монетаристи розробили жорсткий регламент проведення економічної політики держави. Положення, які входять до нього, нагадують законодавчі акти, що "забороняють" форми і методи економічної політики, які не відповідають основному

грошовому закону, і що "вирішують" – ті, що йому не суперечать. У світовій економічній науці сукупність таких положень називають "грошовою конституцією" монетаризму, в яку разом із основним законом входять і інші статті.

Так, одна з них відкидає будь-які форми використання грошової політики для фінансування бюджетних дефіцитів, якщо вони викликають коливання грошової маси, неадекватні вимогам основного грошового закону. З цих же причин накладають заборону на грошове регулювання процентних ставок. Ще одна стаття зобов'язує державу усунути будь-який неринковий і негрошовий вплив на ціни, що, зокрема, тотожно дозволу застосовувати тільки монетаристські засоби антиінфляційного регулювання економіки. Тому критиці піддають спроби загальмувати інфляцію за допомогою різноманітних форм державного контролю над доходами і цінами.

Будь-які дії держави, що не узгоджуються з вищезгаданою "грошовою конституцією", розцінюють як необґрунтоване втручання у вільне функціонування грошового ринку. Оскільки у монетаристській теорії цей ринок є основним, у його деформації вбачають причини негативних процесів на усіх інших ринках. Проте, стверджують М. Фрідмен і його послідовники, правильна, така, що відповідає "конституції", грошова політика не тільки допомагає перетворити реальну інфляцію на повністю очікувану, але й сприяє встановленню природного безробіття, загальній стабілізації економіки.

Детальне опрацювання питань, пов'язаних із організацією неінфляційної грошової політики, є однією із найсильніших позицій монетаристської теорії. Деякі її положення витримали перевірку практикою. Підтвердженням цього є стабільно низькі темпи зростання цін, що зберігалися у 80-х рр. в економіці США, Великобританії та інших країнах, де держава прагнула додати грошовому регулюванню неоконсервативну орієнтацію. Однак не можна не відзначити, що реалізація монетаристського грошового проекту у повному обсязі пов'язана із чималими труднощами і, мабуть, навряд чи здійсненна на практиці.

Можна констатувати, що позитивний внесок монетаризму в економічну теорію і, насамперед, у теорію грошей, полягав у всебічному дослідженні механізму зворотного впливу грошового світу на товарний світ, монетарних інструментів і монетарної (грошової, валютної) політики на розвиток економіки, що мала власну історію, глибоке коріння і яскраво виражені особливості в економічній науці, а його основні принципи тією чи іншою мірою враховуються в програмах регулювання економіки [2, с. 116].

Що стосується теорії пропозиції, то її прихильники виступають проти властивої монетаристам абсолютизації довготермінового грошового регулювання. Теоретики економіки пропозиції вважають, що сама по собі грошова політика, навіть якщо її будують у повній відповідності з регламентом М. Фрідмена, зовсім не ґарантує вільної дії ринкових механізмів, якщо ця дія порушується недосконалою податковою системою. Таке регулювання може принести бажані результати тільки у поєднанні з новою податковою політикою. Двигуном неінфляційного економічного зростання є

податкові стимули, відповідні теорії пропозиції й підкріплені зниженням темпу зростання грошової маси.

Із неоконсервативної теорії інфляції випливає ряд рекомендацій, що стосуються реформи системи державного регулювання. До заходів, за допомогою яких пропонують вирішувати проблему безробіття, додають стабілізацію грошової політики та її орієнтацію на підтримання постійного (а у перспективі й такого, що знижується) темпу зростання цін, встановлення рівноваги бюджету або хоча б таку організацію фінансування дефіциту, коли вона не суперечить монетаристській грошовій стратегії.

Розбіжності серед неоконсервативних теорій є і у питанні про бюджетний дефіцит. Монетаристи тут займають половинчасту позицію. З одного боку, вони виступають у цілому проти дефіциту, вбачаючи у ньому чинник непередбачуваної інфляції. З іншого боку, з цього правила робиться виняток: дефіцит, вважають теоретики монетаризму, не є серйозною небезпекою для економіки у випадку, якщо його розміри і способи фінансування не суперечать тезі М. Фрідмена про стабілізацію темпу зростання пропозиції грошей. Крім того, монетаристи переконані, що держава здатна підпорядкувати бюджетну політику грошовій і повинна це зробити.

Представники теорії пропозиції є противниками бюджетного дефіциту. На їхню думку, монетаристи перебільшують здатність держави контролювати циркуляцію грошей і управляти нею, тому що на практиці грошова політика часто є знаряддям кейнсіанського регулювання кредиту, виробництва і зайнятості, не передбачає стабілізації маси грошей, як того вимагає М. Фрідмен. Тим більше сумнівні надії на перетворення бюджету всього лише на інструмент грошової політики. Державі рекомендують уникати непередбачуваної інфляції, що зумовлена бюджетним чинником, змінювати пропозицію грошей іншими шляхами, уникнувши дефіциту. Бюджетна політика повинна бути відокремлена від грошової. Це пов'язано з одним із положень теорії пропозиції – розрахунок на високу ефективність стимулювання економіки шляхом зниження податків. Теоретики економіки пропозиції, таким чином, у бюджетному питанні займають реалістичнішу позицію, ніж монетаристи. І у цьому пункті їхні погляди є краще узгодженими із уявленнями Ф.-А. фон Хайєка, ніж М. Фрідмена. Саме Ф.-А. фон Хайєк протягом тривалого періоду часу вимагав як встановлення бюджетної рівноваги, так і обмеження повноважень держави у сфері грошового обігу. Авторам теорії пропозиції вдалося ґрунтовно розібратися у механізмі негативної дії бюджетного дефіциту на розширене відтворення і тенденцію до дефіцитності державного бюджету вони вбачають у “схильності демократичних урядів приділяти більше уваги витратам, а не доходам” [7, с. 176].

Неоконсерватори єдині у вимогах значно зменшити розміри державного бюджету і його частки у національному доході головним чином за рахунок економії на витратах. У їхніх концепціях, на відміну від кейнсіанських, витрати держави відіграють у цілому пасивну, а не регулюючу роль. У скороченні витрат вбачають вірний шлях до того, щоб позбавити державу фінансових ресурсів, які дозволяють їй необґрунтовано вмішуватися в економічні процеси.

Якщо монетаристи приблизно так само підходять і до податків (для них головне – грошова політика), то представники теорії пропозиції, навпаки, розцінюють податкову політику як найважливіший інструмент державного регулювання економіки. Основним напрямом податкової реформи вважають значне зменшення граничних податкових ставок, що, за задумом неоконсерваторів, повинно повніше розкрити можливості ринкової системи. Така точка зору діаметрально протилежна кейнсіанській “точній настройці”, однією з форм якої є управління сукупним попитом за допомогою маніпулювання податковими ставками.

У податковій частині теоретики економіки пропозиції передбачають, що зниження податкових ставок повинно бути диференційованим, пропорційним граничній ефективності цього зниження. Наприклад, більшою мірою треба скоротити ті види податків, які дадуть максимально граничну віддачу з погляду накопичення капіталу і зайнятості. У першу чергу це стосується податків на дохід від капіталовкладень. Тоді з’являється можливість переміщення у виробничу сферу тих грошових ресурсів, які раніше вкладалися в нерухомість, витрачалися на інші, не пов'язані з виробництвом цілі. Важливу роль відводять також реформі оподаткування осіб з високими доходами.

Прихильники ТЕП порівнювали податки з “клином”, що “вбивається” між факторними доходами, які впливають на пропозицію, і чистими факторними витратами, що визначають попит на фактори. Автором теорії "податкового клина" (tax wedge), який держава "вбиває" між економічними суб'єктами і процесом виробництва, є А. Лаффер. Граничні ставки оподаткування, за порівнянням А. Лаффера, — це "клин між тим, що роботодавець сплачує факторам виробництва, і тим, що вони в кінцевому рахунку одержують у вигляді доходу після відрахування податків... Щоб збільшити виробництво продукту, потрібно здійснити такі заходи політики, які одночасно підвищували б і попит компаній на фактори виробництва, і бажання цих факторів бути зайнятими. З цією метою необхідно знизити усі види податків. Але ці скорочення будуть ефективними, якщо найбільшою мірою знижуються граничні ставки податків" [8, с. 1048].

У зниженні податкових ставок неоконсерватори вбачають основний шлях до вирішення багатьох проблем сучасного ринкового господарства. З податковими стимулами пов'язують підвищення прибутковості капіталовкладень, наближення її до рівня, властивого вільному ринку, результатом чого стане збільшення норми і маси накопичення.

Що ж до неоконсервативної теорії економічного зростання, то вона цілком заснована на розробках представників теорії пропозиції. Центральне місце у ній займає проблема заощаджень. У браку останніх вбачають основну причину уповільнення економічного зростання. Очевидно, що такий підхід до заощаджень діаметрально протилежний принципам кейнсіанства. Податкова політика, що заохочує заощадження корпорацій, призведе до зростання сукупних інвестицій. Це сприятиме створенню робочих місць, причому збільшення зайнятості відбуватиметься неінфляційним шляхом. Податкова реформа призведе до збільшення приватних

заощаджень і кредитних ресурсів, розширить фінансову базу економічного зростання й усуне шкідливу для економіки диспропорцію доходів на користь поточного споживання. Однак цей ефект вважають можливим лише за умови, якщо зміни у податковій структурі супроводжуватимуться антиінфляційною грошовою політикою, що відповідає рекомендаціям монетаристів. Тільки тоді можна розраховувати на ослаблення інфляційних очікувань, а у перспективі – на появу дефляційних мотивів у психології споживачів, які спонукають їх більшою мірою до заощадження виникаючого приросту доходів, ніж до його споживання.

Обсяг особистих заощаджень з часом збільшиться настільки, що він буде достатнім як для приватних інвестицій, так і для фінансування бюджетного дефіциту, який не виключений у період переходу до неоконсервативної економічної політики. Особисті заощадження розглядають як своєрідний запасний резервуар грошових коштів держави, що дозволяє розміщувати додаткові боргові зобов'язання, не вдаючись до емісії.

Дефіцит заощаджень, доводять неоконсерватори, зумовлений недосконалістю податкової системи. Високі податкові ставки на прибуток спотворюють ринкові процеси, викликають небезпечне для економіки зниження граничної ефективності витрат капіталу, що негативно впливає на заощадження, інвестиції і темпи економічного зростання. Той же результат дають і прибуткові податки. Коли зменшуються реальні доходи, що залишаються після оподаткування, починає діяти механізм скорочення особистих заощаджень, підриваючи фінансову основу накопичення. У тому ж напрямі впливає соціальна політика держави, яка не тільки стимулює зростання поточного споживання за рахунок заощаджень, але й викликає зниження пропозиції праці, збільшення безробіття, зменшення трудових доходів і, отже, заощаджень. Довготерміновим наслідком зниження податкових ставок буде не зростання бюджетного дефіциту, а навпаки, його зменшення, що допоможе стабілізації інфляційного процессу ("ефект Лаффера").

Неоконсерватори пропонують урядам сприяти збільшенню заощаджень за допомогою податкової реформи, скорочення державних соціальних витрат, усунення бюджетних дефіцитів. Певне значення надають стимулюванню виробництва за допомогою політики прискореної амортизації.

У 70–80-х рр. XX ст. сепплай-сайдери мали значний вплив на розвиток світової економічної думки та на принципи формування економічної політики деяких провідних західних країн. Їх рекомендації були покладені в основу експерименту адміністрації Р. Рейгана в США у галузі економічної політики [4, с.333-334].

Існує одностайність неоконсерваторів у їхніх поглядах відносно системи державного регулювання економіки, яка полягає у тому, що воно повинно мати довготерміновий характер і орієнтуватися не на антициклічне управління сукупним попитом, а на стимулювання пропозиції товарів, капіталів та інших чинників виробництва.

З точки зору ще однієї теорії неоконсерватизму – теорії раціональних очікувань (ТРО) –абсолютно неприпустимим є жорстка опіка підприємців з боку держави. Були визнані неприйнятними пряме державне планування національного господарства і поточне державне регулювання економіки. Наприклад, у США в період панування кейнсіанства до середини 70-х років щороку видавалось до семи тисяч правил і вказівок, які регламентували діяльність приватного бізнесу. Школа раціональних очікувань обґрунтувала необхідність стабільних правил для всіх господарюючих суб'єктів, які б робили передбачуваними дії уряду, виробників і споживачів. Було запропоновано прийняти закон, згідно з яким рішення уряду в галузях грошової політики і податків вступали б в силу через 2 роки після прийняття. Крім того, уряд повинен зосереджуватися на довготерміновій економічній політиці.

На думку Р.-Е. Лукаса та його послідовників, економічні агенти прогнозують наслідки (рівень цін) будь-якого впливу на економіку, виходячи із знання закономірностей її функціонування, та відповідно до цього формують свою економічну поведінку. Вони прогнозують свою діяльність, і ці прогнози набагато досконаліші від тих, що отримуються на основі моделювання. Наприклад, якщо люди знають, що бюджетний дефіцит зростає з метою стимулювання економіки, то вони чекають в найближчому майбутньому зміни цін, інфляції. Врахування цієї можливості призводить в умовах досконалої конкуренції та швидкої адаптації ринків до того, що ніяка систематична політика стабілізації не зможе результативно впливати на зайнятість та виробництво. Всі регулюючі дії негайно нейтралізуються поведінкою індивідів на ринку [9, с.655].

Щоб забезпечити адекватну реакцію економічних агентів на зміни в економічній політиці, необхідно, щоб вони були завчасно проінформовані про ці зміни і довіряли прогнозам та оцінкам державних структур. Проблема врахування раціональних очікувань – це проблема дієвості економічної політики, її здатності впливати на хід економічних подій [10, с. 90].

Підтвердженням практичної значущості ТРО стало, по-перше, проведення ряду досліджень на основі даних американської економіки 80-х років. Позитивні зміни в економіці цієї країни відбулися на основі „кредиту довіри", наданого вищим політичним і фінансовим колам. По-друге, Р.-Е. Лукас запропонував шляхи оцінювання макроекономічних функцій, які описують поведінку неурядового сектора економіки і забезпечують адекватні результати за рахунок змін у режимі економічної політики [10, с. 91-92].

Висновки із концепцій безробіття, інфляції та економічної динаміки утворюють теоретичний фундамент, на якому будують неоконсервативний проект реформи державного регулювання економіки, який є альтернативою кейнсіанській доктрині.

Перехід розвинених країн світу на рубежі 70-80-х років XX ст. до неоконсервативної моделі регулювання економіки зумовлений соціально-економічними процесами, що носили об'єктивний характер і не залежали від суб'єктивних намірів та зусиль політиків. Цей перехід був зумовлений серйозними об'єктивними труднощами,

на які наштовхнулися капіталістичне суспільство та економіка, і які набули особливо гострого характеру у цей період.

Політика неоконсерваторів передбачає обмеження втручання держави в економіку та скорочення її соціальних витрат. В умовах економічного застою, при надмірному тискові соціальних витрат на виробництво й державний бюджет, така політика виявилася дуже ефективною. Однак послідовно й більш-менш тривалий час застосовувана неоконсервативна політика спричиняє такі самі соціальні наслідки, як і політика, що ґрунтується на принципах класичного лібералізму, а саме, поглиблення соціального розшарування, зростання відносної бідності та соціального невдоволення. У результаті неоконсерваторам доводиться або вносити корективи у свою соціально-економічну політику, або поступатися місцем іншим політичним силам.

В останні роки, все помітнішою є тенденція до консолідації представників теоретичних напрямів на ґрунті антиконсерватизму. Не дивлячись на численні внутрішні розбіжності, вони проводять загальну лінію, відзначаючи, що неоконсерваторам притаманні догматизм, втрата відчуття реальності, зневажливе ставлення до уроків криз.

Ці та багато інших застережень, хоча і спонукали політиків проявляти обережність стосовно положень неоконсерватизму, не перешкодили їм зробити вибір на його користь. У 70–80-х рр. XX ст. ряд принципів монетаризму і теорії пропозиції були покладені в основу економічної політики урядів США, Великобританії, Японії та інших розвинених країн.

Література:

1. Всемирная история экономической мысли : В 6 т. / [гл. ред. В. Н. Черковец]. – М. : Мысль, 1987–1997. – Т. 5 : Теоретические и прикладные концепции развитых стран Запада. – 1994. – 559 с.

2. Розмаинский И. В. История экономического анализа на Западе / И. В. Розмаинский, К. А. Холодилин. – СПб., 2000. – 138 с.

3. Петти В., Смит А., Рикардо Д., Кейнс Дж., Фридмен М. Классика экономической мысли: Сочинения. – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 896 с. – (Серия «Антология мысли»).

4. Леоненко П. М. Економічна історія : навч. посіб. / П. М. Леоненко, П. І. Юхименко. – К. : Знання-Прес, 2004. – 499 с.

5. A Monetary History of the United States, 1867-1960 / Milton Friedman, Anna Jacobson Schwartz. – Princeton University Press, 1963. – 860 p.

6. Sargent Thomas J. Rational Expectations, the Optimal Monetary Instrument, and the Optimal Money Supply Rule /Thomas J. Sargent and Neil Wallace // Journal of Political Economy. – Apr., 1975. – Vol. 83. – No. 2 – P. 241–254.

7. Джеймс М. Бьюкенен. Конституциональная экономика // Экономическая теория / Под ред. Дж. Итуэлла, М. Милгейта, П. Ньюмена: Пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 2004. – С. 167 – 179.

8. Історія економічних учень: Підручник / За ред. В. Д. Базилевича. – К.: Знання, 2004. – 1300 с. – (Класичний університетський підручник).

9. Злупко С. М. Історія економічної теорії: Підручник. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2005. – 719 с.

10. Довбенко М. В. Теорія раціональних очікувань / М. В. Довбенко // Економіка України. – червень 2008 р. – № 6 (559). – С. 88–93.